

РЕНЕСАНС «СОФІЇВКИ»

Члену-кореспонденту НАН України Івану Косенку — 70!

Видатний учений-дендролог, інтродуктор, фітосозолог, великий майстер садово-паркового мистецтва член-кореспондент НАН України Іван Семенович Косенко в цьому році відзначає подвійний ювілей. 30 років тому вчений прийняв на свої плечі надзвичайно важкий і відповідальний обов'язок, очоливши колектив дендропарку «Софіївка» — безсмертного творіння людського генія на черкаській землі. Саме на Черкащині 3 грудня 1940 року в селі Хрестителеве Чорнобаївського району і народився Іван Семенович. Він назавжди полюбив свій рідний край, чарівна природа якого вабила, зігрівала його душу, надихала на дослідницьку творчість.

Шлях до наукових висот виявився для І.С. Косенка тернистим. Він не одразу усвідомив своє справжнє покликання і після закінчення середньої школи деякий час працював муляром, потім монтажником, а після служби в армії — водієм автобазы, автотранспортом. Упродовж 1964–1970 рр. заочно навчався в Уманському сільськогосподарському інституті ім. М. Горького, де отримав кваліфікацію агронома. У 1977 році Іван Семенович закінчив педагогічний факультет Української ордену Трудового Червоного Прапора сільськогосподарської академії, де здобув фах викладача сільськогосподарських технікумів і шкіл з агрономічних предметів. Протягом 1967–1980 рр. працював за спеціальністю в Уманському технікумі механізації.

І ось навесні 1980 р. І.С. Косенка призначено директором дендропарку «Софіївка», який тоді в науково-методичному, а частково й організаційному плані був підпорядкований Центральному республіканському ботанічному саду АН УРСР. У перший

І.С. Косенко

день роботи нового директора знесло дамбу третього ставка, і потік води з льодом і мулом знищив на своєму шляху скульптури, альтанки, дорожньо-алеюну систему, дерева, парадний вхід у дендропарк. «Голос Америки» відразу на весь світ заявив, що всесвітньо відомий парк «Софіївка» безповоротно втрачений і відновити його неможливо.

У цій драматичній ситуації Іван Семенович виявив себе розумною, мужньою, волевою, наполегливою людиною. Він організовано провів титанічну роботу з ліквідації страшної аварії, оперативно згуртувавши військових, співробітників парку, небайдужих уманців. Уже через чотири місяці було відреставровано понад 50 об'єктів «Софіївки», і до осені 1980 року парк прийняв екскурсантів.

В історії «Софіївки» розпочалась нова епоха — відродження, розквіту, вдоскона-

Мальовничий острів Антицерції

Президент НАН України академік Б.Є. Патон разом із членом-кореспондентом НАН України І.С. Косенком висаджують у Меморіальній зоні парку дуб на честь 90-річчя НАН України

лення експозицій, розбудови нових ділянок, значного збільшення колекцій рослин, розширення території, посилення наукового потенціалу. Було відновлено скульптури Одисея, Еврипіда, Меркурія, Венери-

купальниці та її грот. І.С. Косенко прагнув збагнути кожен експозиційний парк, заглибитися в історію її створення. Він працював з архівами, історичними матеріалами, знаходив людей, які допомагали йому осягти архітектурний задум будівництва парку на основі епізодів із поеми Гомера «Одіссея». І ця копійка праці дала можливість установити чимало назв об'єктів, експозицій.

Але поряд із цим Іван Семенович добре розумів, що сьогодні «Софіївка» — це не тільки пам'ятка садово-паркової архітектури кінця XVIII — початку XIX ст. світового значення, музей природи, садово-паркового мистецтва, а й наукова установа. Йому вдалося плідно поєднати адміністративно-організаційну роботу з науково-дослідницькою. І.С. Косенко спрямував свої зусилля на вивчення біології та розмноження ліщини деревовидної, яка була в колекціях дендропарку. І в 1986 році успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Биологические основы введения в культуру Лесостепи УССР лещины древовидной». Під час дослідження цієї культури вчений звертав особливу увагу на її розмноження задля практичної цінності дослідження, тобто масового впровадження в зелене будівництво. І тут мав великий успіх, розробивши простий, але оригінальний метод масового розмноження цієї ліщини, яка сьогодні займає чільне місце в озелененні міст і сіл України. У наступні роки Іван Семенович із властивою йому наполегливістю збагачував вітчизняну флору, знаходив за кордоном історичні матеріали стосовно дендропарку, налагоджував зв'язки з ботанічними установами СНД, Польщі, Німеччини, Франції, Угорщини, Англії, Словаччини, Чехії, Іспанії, Італії, Китаю.

Завдяки досягненням у науковій та науково-організаційній роботі в 1991 році постановою Президії Академії наук України №26 «Софіївці» надано статус науково-дослідної установи. У 1995 році парк отри-

мав міжнародне визнання: міжнародна організація «Європа-Ностра» відзначила його медаллю, дипломом і пам'ятною табличкою. І головна заслуга в цьому — І.С. Косенка, завзятого, мудрого директора, палкого патріота, до безтями закоханого у свою справу.

200-річчя з дня заснування «Софіївки» святкували на державному рівні. Саме Іван Семенович домігся відповідної постанови, фінансування техніко-економічного обґрунтування генерального плану розвитку дендропарку. Крім реставраційних робіт в історичній частині «Софіївки» побудовано вхідну зону до парку з вулиці Київської. Тут зведено сучасний науково-лабораторний корпус із просторими кабінетами, актовим залом, лабораторією мікроклонального розмноження. Особливо цікаво облаштована ділянка Грекової балки. Відкрито три водойми, а на схилах балки розкрито ма-

матичні виходи граніту, приховані під землею і за чагарниками. Цей новий заповідний комплекс гармонійно вписався в історичний ландшафт «Софіївки». Його розбудова продовжилась і після святкування ювілею і проведення конференції, що пройшла на високому науковому рівні й зібрала 150 учених із різних країн.

Особливість нової частини парку — в її мальовничих пейзажах і видовому багатстві рослинного світу. Тут представлено сотні нових для «Софіївки» рослин, з 2004 року занесених до Реєстру національного надбання України, створено «Сад бузку», «Сад магнолій». Завдяки особистим зв'язкам І.С. Косенка з паркознавцями багатьох країн колекції парку збільшилися з 600 до 3578 видів, форм, сортів. Тепер відвідувач «Софіївки» від головного входу з вулиці Київської потрапляє до справжнього царства флори, адже таке рослинне розмаїття на

На території дендропарку «Софіївка»

Готель «Софіївський»

Черкащині зосереджено тільки в цьому чарівному куточку.

Сьогодні дендропарк «Софіївка» має статус науково-дослідного інституту НАН України. У 4 наукових відділах працює 461 співробітник, серед них є член-кореспондент НАН України, три доктори і 18 кандидатів біологічних і сільськогосподарських наук.

І.С. Косенко не лише талановитий адміністратор, а й видатний науковець. Він зібрав колекцію видів роду *Corylus* з усіх кінців світу. Глибокі дослідження біологічних особливостей цієї рослини дали йому можливість успішно захистити докторську дисертацію зі спеціальності «ботаніка» на тему «Рід *Corylus* L. в Україні. Біологія, інтродукція, поширення та господарське використання». Це вагомий внесок у теорію і практику інтродукції рослин, дендрології, фітосозології, який сприятиме збагаченню рослинних ресурсів України в майбутньому — інтенсифікації лісового господарства, вдосконаленню видового складу, структури

міських зелених насаджень, збільшенню виробництва горіхів як надзвичайно цінного складника харчування людини з лікувально-профілактичним ефектом. Іван Семенович звернув особливу увагу на те, що інтродукція рослин має не лише наукове (з погляду збереження фіторізноманіття), а й важливе економічне значення.

У природній флорі України є всього один вид ліщини *Corylus avellana* L. І.С. Косенко створив у дендропарку «Софіївка» найбільшу в нашій країні колекцію видів і форм роду *Corylus* L. (близько 20), глибоко дослідив біологію розвитку інтродуцентів, узагальнив досвід уведення їх у культуру. Зокрема, вперше інтродуковано в Україну 3 реліктових гімалайських види ліщини: *C. chinensis*, *C. tibetica*, *C. jagemontii* та дві декоративні форми *C. avellana*: *C. a. 'Aurea'*, *C. a. 'Contorta'*. Він проаналізував сучасні системи роду *Corylus* L., вивчив його філогенез, еколого-біологічні особливості видів ліщини у природі (Польща, Угорщина, Китай), культурі (Кавказ, Прибалтика, Мол-

дова, Франція, Велика Британія, інші країни Західної Європи), з'ясував здатність видів цього роду до природного поновлення, запропонував ефективні способи насінневого розмноження інтродуцентів у культурі. На підставі експериментальних даних про фітогормональний статус пагонів різних видів *Corylus L.* показав ефективність вегетативного розмноження. Учений вперше розробив оптимальну технологію насінневого і клонального мікророзмноження деяких видів *Corylus L.* у культурі *in vitro*.

І.С. Косенко оцінив успішність акліматизації, зробив інтродукційне районування України для культури видів роду *Corylus L.*, показав економічне значення видів цього роду в Україні, розробив рекомендації з охорони видів ліщини у природі й культурі, визначив шляхи подальшого збагачення видового, формового, сортового складу ліщини в нашій країні. Створив успішну селекційну програму, спрямовану, зокрема, на виведення високопродуктивних сортів фундука (культурної форми ліщини), придатних для вирощування у степовій, лісостеповій зонах і на Поліссі.

Іван Семенович домігся виділення для «Софіївки» ділянки землі поза дендропарком площею 10 га. На ній висаджено близько 100 сортів фундука селекції Українського науково-дослідного інституту лісівництва та агромеліорації ім. Г.М. Висоцького, а також інтродукованих із різних країн.

У 2004 р. вийшов Указ Президента України про надання дендропарку «Софіївка» статусу національної установи і назви «Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України». А в 2006 році за наукові досягнення і впровадження наукових розробок у народне господарство І.С. Косенка було обрано членом-кореспондентом НАН України.

Іван Семенович — автор п'яти монографій та співавтор чотирнадцяти. Його перу належать понад 200 наукових і науково-попу-

лярних праць, присвячених історії «Софіївки», теорії інтродукції, акліматизації рослин, збереженню і збагаченню рослинного різноманіття України, паркобудівництву та ін.

І.С. Косенко — лауреат премії ім. академіка В.Я. Юр'єва, Міжнародної премії ім. проф. Яна Захватовича, Державної премії України в галузі архітектури, Почесний громадянин м. Умань. Він нагороджений орденами «За заслуги» II і III ступеня, «За трудові досягнення» IV ступеня, відзнакою НАН України «За наукові досягнення», відзнакою Уманської міської ради «За заслуги перед містом», багатьма іншими почесними нагородами державного, регіонального, галузевого, міжнародного рівнів.

Учений бере активну участь у підготовці молодих спеціалістів в Уманському державному педагогічному університеті й Уманському національному університеті садівництва. Він член спеціалізованої вченої ради Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка із захисту кандидатських і докторських дисертацій за спеціальністю «ботаніка», активний член бюро Ради ботанічних садів і дендропарків України.

Життя Івана Семеновича — непересічної особистості, принципової, доброї, вдячної, чуйної людини — яскравий приклад самовідданого служіння високій меті, завдяки якому збережено для нинішнього і прийдешніх поколінь перлину садово-паркового мистецтва. Наукова громадськість, колеги, учні, колектив дендропарку «Софіївка» щиро вітають І.С. Косенка з ювілеєм, зичать доброго здоров'я, неугасимої творчої енергії на многі літа.

Тетяна ЧЕРЕВЧЕНКО,
член-кореспондент НАН України,
почесний директор Національного
ботанічного саду
ім. М.М. Гришка НАН України,
Павло МОРОЗ,
доктор біологічних наук,
головний науковий співробітник
цієї ж установи